

Ἑλληνική Φιλοσοφική Ἑταιρεία, *Ἡ φιλοσοφική ἐρμηνευτική*, Πρακτικά τῆς Α΄ Φιλοσοφικῆς Ἡμερίδας Θεσσαλονίκης, Αθήνα 1986.

Μέ τόν τίτλο *Ἡ Φιλοσοφική Ἐρμηνευτική* ἐκδόθηκαν ἀπό τήν Ἑλληνική Φιλοσοφική Ἑταιρεία τα Πρακτικά τῆς Α΄ Φιλοσοφικῆς Ἡμερίδας Θεσσαλονίκης πού ὀργάνωσαν ἀπό κοινου ἡ Ἑλληνική Φιλοσοφική Ἑταιρεία καί ὁ Τομέας Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1985. Στόχος τῶν ὀργανωτῶν ἦταν ἡ προβολή τῶν ἐπισημονικῶν δυνατοτήτων τῶν περιφερειακῶν Πανεπιστημίων καί ἡ δημιουργία ἐνός θεσμοῦ πού θά βοηθήσει στήν ἄμεση καί οὐσιαστική ἐπικοινωνία μεταξύ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προσωπικοῦ τῶν Πανεπιστημιακῶν Ἰδρυμάτων.

Ἄν ὁ προγραμματισμός τῶν ἐπί μέρους θεματικῶν ἐνοτήτων τῆς Ἡμερίδας προοιῶνιζε, ἀπό μεθοδολογική ἄποψη, τήν δυνατότητα συνολικῆς κάλυψης τοῦ ἀντικειμένου της, οἱ ἕδρες οἱ ἀνακοινώσεις φαίνεται ὅτι πραγμάτωσαν τή δυνατότητα αὐτή. Ὅλες τους ἀναφέρονται στό τόσο σημαντικό σήμερα φιλοσοφικό πρόβλημα τῆς ἐρμηνευτικῆς καί μάλιστα σέ αὐτό τῆς φιλοσοφικῆς ἐρμηνευτικῆς, καλύπτοντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο, πολυφωνικά, τά ἐπιμέρους θέματα τῆς Ἡμερίδας τά ὅποια εἶναι:

- A. Εἰσαγωγή στό πρόβλημα τῆς φιλοσοφικῆς ἐρμηνευτικῆς
- B. Φαινομενολογία καί ἐρμηνευτική
- Γ. Ἡ ἐρμηνευτική στή φιλοσοφία τοῦ H. G. Gadamer
- Δ. Ἐρμηνευτική, κριτική θεωρία καί κριτική τῆς ἰδεολογίας
- E. Ἡ ἐρμηνευτική καί οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου

Διαγράφονται ἔτσι οἱ ἐπιμέρους θεματικοί ἄξονες καί προβληματισμοί πού συζητήθηκαν σχετικά μέ τή φιλοσοφική ἐρμηνευτική, θέμα τό ὁποῖο στήν Ἑλλάδα γιά πρώτη φορά γνώριζε σέ ἀκαδημαϊκό ἐπίπεδο τή διερεύνησή του. Γιά νά ἐκτιμηθεῖ ὁμως πληρέστερα ἡ ἐπιστημονική προσφορά τοῦ Συνεδρίου, ἀναγκαῖα ἦταν ἡ δημοσίευση τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἡμερίδας.

Στό πλαίσιο μιᾶς εἰσαγωγῆς στό θέμα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου ἐντάσσεται, κατ' ἀρχήν, ἡ εἰσήγηση τοῦ Προέδρου τῆς Ὄργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς καί Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφικῆς Ἑταιρείας, καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Κωνσταντίνου Βουδούρη μέ τίτλο *Ἡ φιλοσοφία τῆς ἐρμηνευτικῆς καί ἡ ἐρμηνευτική τῆς φιλοσοφίας*· ὁ συγγραφέας μέ τήν περιεκτική εἰσήγηση του διαγράφει τούς κύριους ἄξονες τοῦ θέματος τῆς ἐρμηνευτικῆς καί τονίζει τήν σημαντικότητά της ὄχι μόνον γιά τήν φιλοσοφία ἀλλά καί γιά τίς ἄλλες ἀνθρωπιστικές ἐπιστῆμες. Ἀκόμη, θέτοντας μιᾶ σειρά ἀπό κείρια ἐρωτήματα, ὑποστηρίζει τήν ἄποψη πώς ἡ ἀπάντησή τους συνιστᾶ τήν φιλοσοφία τῆς ἐρμηνευτικῆς. Τέλος, ὑπογραμμίζει ὅτι ἀρκετά ἀπό τά σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα συναντῶνται στήν παραδοχή ὅτι ἡ ἐρμηνευτική γιά νά ὀδηγήσει στήν κατανόηση, θά πρέπει ἡ γλώσσα νά θεωρηθεῖ ὡς ἡ ἀναγκαῖα κατάσταση προσδιορισμοῦ τοῦ ἔργου τῆς ἐρμηνευτικῆς.

Ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κυρία Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά μέ τήν ἀνακοίνωσή της *Ἡ θεμελίωση τῆς φιλοσοφικῆς ἐρμηνευτικῆς* πραγματεύεται, μέ διεισδυτικότητα καί εὐστοχία, τό κατ' ἐξοχήν πρόβλημα τῆς φιλοσοφικῆς ἐρμηνευτικῆς, τό πρόβλημα τῆς θεμελιώσεώς της. Ὑπογραμμίζει ὅτι τό ἐνδιαφέρον τῆς φιλοσοφικῆς ἐρμηνευτικῆς ἐστιάζεται στήν γλωσσικότητα τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁποία καθορίζει μιᾶ ἄλλη θεμελιώδη ἐννοια, τήν ἐρμηνευτική ἐμπειρία πού ἀνοίγεται στήν ἐμπειρία τῆς κατανοήσεως, διευκρινίζει δέ ὅτι ἡ φιλοσοφική ἐρμηνευτική δέν ἔχει καμιά σχέση μέ αὐτό πού ἀποκαλεῖται «ἐπιστημολογία τῶν ἐρμηνειῶν», ἀκριβῶς ἐπειδή διακρίνεται ἀπό τήν ὄντολογική ἀντίληψη τῆς κατανοήσεως· παράλληλα, ἡ φιλοσοφική ἐρμηνευτική διακρίνεται ἀπό τόν μεθοδολογισμό τῶν ἐπιστημῶν καθώς ἐπίσης καί ἀπό τήν ἐρμηνευτική τοῦ 19ου αἰ. (Schleiermacher, Dilthey), γιατί, μετατοπίζοντας τό ἐρώτημα γιά τήν κατανόηση στόν ἀνθρώπο, τό μετατρέ-

πει σέ υπερβατολογικό (τονίζεται, ἐν προκειμένῳ, ἡ συμβολή τοῦ Heidegger στή διευκρίνιση τῆς υπερβατολογικῆς δομῆς τοῦ κατανοεῖν). Παρατηρεῖ ἐπίσης ἡ συγγραφεὺς ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ ἐρμηνευτικὴ, στηριγμένη στὸν Heidegger, τοποθετεῖ στὸ ἐπίκεντρό της τὴν ἐρμηνευτικὴ ἐμπειρία, θεωρώντας αὐτὴν ὡς τὴν θεμελιώδη ἐμπειρία πού καθιστᾷ δυνατὲς ὅλες τὶς ἄλλες· στή συνέχεια, ὑπογραμμίζοντας τὴ διαλεκτικὴ σχέση πού ὑφίσταται στὸ ἐσωτερικό τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐμπειρίας, τὴ σχέση γλώσσας-κόσμου, δείχνει τὴ διαφορὰ ἀντίληψης γιὰ τὴ γλώσσα πού ἔχει ἡ ἀναλυτικὴ φιλοσοφία σέ σχέση μὲ τὴν φιλοσοφικὴ ἐρμηνευτικὴ. Παράλληλα, τονίζει ὅτι γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ ἐρμηνευτικὴ, ἡ ἐρμηνευτικὴ συνείδηση, στὴν καθολικότητά της, ἔχει τὴν προτεραιότητα σέ σχέση μὲ τὶς δευτερογενεῖς μορφές της.

Θὰ πρέπει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ὑπογραμμισθεῖ ἰδιαίτερα ὅτι ἡ συγγραφεὺς θέτει τὶς τρεῖς κατηγορίες πού ἐνυπάρχουν στὴν κατανόηση καὶ ἀποτελοῦν τὶς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς φιλοσοφικῆς ἐρμηνευτικῆς: τὴν *οικείωση*, τὴν *υπερβατικότητα* καὶ τὴν *δυνατότητα*· τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν τρίτη καὶ πλεον σημαντικὴ ἀπὸ αὐτές, τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ πού θεμελιώνεται ὄντολογικὰ ἡ δυνατότητα, ὀδηγεῖ τὴν συγγραφέα στὴν σημαντικὴ παρατήρηση ὅτι — στὴ συγκεκριμένη περίπτωση — πρόκειται γιὰ τὸ δυνάμει δυνατό, ἔκφραση τοῦ *non-finito* τοῦ Εἶναι· αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπιτρέπει στὴ συγγραφέα νὰ θεωρήσει τὴ φιλοσοφικὴ ἐρμηνευτικὴ ὄχι ὡς φιλοσοφία τοῦ *υπερβατικοῦ* ἀλλὰ τοῦ *ἐνεχομένου*. Τέλος, ἀφοῦ ἀναφερθεῖ στὶς δύο τάσεις πού ὑπάρχουν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀντίληψη τῆς σχέσης τῆς φιλοσοφικῆς ἐρμηνευτικῆς μὲ τὶς ἐπισημίες τοῦ ἀνθρώπου, θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἡ δευτέρη τάση αὐτὴ πού ὀδηγεῖ τὴν σκέψη πρὸς τὴν καθολικότητα τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐμπειρίας, πού καλεῖ τὴν φιλοσοφία νὰ διατηρήσει τὴν καθολικότητά της ὡς *philosophia perennis*, ἀποφεύγοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸν κατακερματισμὸ της σέ ὄργανο κριτικῆς.

Στὴν ἐνδιαφέρουσα ἀνακοίνωσή του *Ἡ ἐρμηνευτικὴ καὶ ἡ φαινομενολογία τῶν ἐρμηνειῶν*, ὁ Ἐπικ. καθηγητῆς κ. Σ. Δεληβογιατζῆς ἀναφέρεται, κατ' ἀρχὴν, στὴ σύνδεση τῆς ἐρμηνευτικῆς μὲ τὴν ἱστορικὴ διάσταση (Dilthey) καὶ τὴν γλώσσα (Heidegger, Gadamer)· σημειώνοντας ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦ περάσματος ἀπὸ τὸ ἀντιληπτικὸ στὸ γλωσσικὸ νόημα ἀπασχολεῖ καὶ τὸν Merleau-Ponty, δίνει μέσα ἀπὸ ἀναφορές στὸν τελευταῖο, καθὼς ἐπίσης στὸν P. Ricoeur καὶ στὸν M. Foucault, μία σκιαγράφηση τῆς ἱστορίας τῶν ἐρμηνειῶν· τονίζει ὅτι ὁπως ὁ τελευταῖος ἔδειξε — μέσα ἀπὸ ἀναφορές στοὺς: Nietzsche, Freud, Marx — δὲν μποροῦμε νὰ ὀμιλοῦμε γιὰ μιά ἐρμηνεία ἢ ὁποῖα ἀποκαλύπτει ἓνα πρωταρχικὸ νόημα. Στὴ συνέχεια, ἀκολουθώντας τὴν προοπτικὴ τοῦ Ricoeur, μᾶς δίνει τὴν ἀμοιβαία σχέση φαινομενολογίας καὶ ἐρμηνευτικῆς ἀναλυτικῆς (: κοινὸς τόπος γιὰ τὴ φαινομενολογία καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴ εἶναι ἡ παραδοχὴ ὅτι τὸ νόημα ἔχει προτεραιότητα σέ σχέση πρὸς τὴ γλώσσα), ἀλλὰ ἐπίσης τὴν κριτικὴ τοῦ ἰδεαλισμοῦ τοῦ ὕστερου Husserl ἐκ μέρους τῆς κριτικῆς τῆς ἐρμηνευτικῆς· ἡ κριτικὴ αὐτὴ τονίζει ὅτι εἶναι προβληματικὴ ἡ ἐπίτευξη τῶν στόχων τῆς ἐρμηνευτικῆς (Heidegger, Gadamer), ἂν δὲν γίνουν κατανοητὲς οἱ «μορφολογικὲς δομές» τοῦ συγκεκριμένου ὑποκειμένου καθὼς ἐπίσης καὶ ἂν δὲν ἐπιτευθεῖ ἡ διείσδυση στὴ «περιβαλλοντικὴ του περιπλοκότητα». Ἔτσι ὁμως, καταλήγει ὁ συγγραφεὺς, ὀδηγούμεστε σέ μιά ἀποδοχὴ τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτήρα κάθε ἐρμηνείας, ἔχουμε μιά ἐρμηνευτικὴ πού θὰ μποροῦσε νὰ ὀνομαστεῖ «γενεαλογία» (Foucault).

Ἡ φιλοσοφικὴ ἐρμηνευτικὴ τοῦ H.G. Gadamer, εἶναι τὸ θέμα τῆς ἀνακοίνωσης τοῦ Δρα Μ. Βαρδάκη. Στὴν ἀνακοίνωσή του αὐτὴ ἀφοῦ, εἰσαγωγικά, τονίζει ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Gadamer ἀφενὸς βασίζεται σέ φαινομενολογικὸ ἔδαφος καὶ ἐπομένως ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς φαινομενολογικῆς ἀνάλυσης τοῦ Husserl, καὶ ἀφετέρου ὅτι ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς ἐρμηνείας τοῦ φαινομένου τοῦ κατανοεῖν ἀπὸ τὸν Heidegger, ἀναφέρεται μὲ συντομία στὴν ἀσκηθεῖσα πρὸς τὸν Gadamer κριτικὴ. Στὴν συνέχεια, μὲ μεθοδικότητα, παρουσιάζει ἓνα συνοπτικὸ διάγραμμα τῶν ἀπόψεων τοῦ φιλοσόφου, ἀκολουθώντας τὴ δομὴ τοῦ ἔργου του *Ἀλήθεια καὶ Μέθοδος*. Ἔτσι μὲ τρόπο ἐναργὴ καὶ σαφὴ ἐκθέτονται ἡ κριτικὴ τοῦ ἱστορισμοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ ἓνας ἀριθμὸς θεμελιωδῶν ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν πού διακρίνουν τὴν ἐρμηνευτικὴ

του Gadamer από τον ιστορισμό και την έρμηνευτική του 19ου αί., όπως είναι ο έρμηνευτικός κύκλος του κατανοεῖν, ή κεντρική για την έρμηνευτική του έννοια τής προ-αντίληψης, τά τρία στάδια τής έρμηνείας και ή μεταξύ τους συνάφεια, ο έρμηνευτικός όρίζων και ή συγχώνευση όριζόντων, ή συντελούμενη ιστορικά συνείδηση και ή ανάλυσή της μέσα από τίς έννοιες τής έρμηνευτικής έμπειρίας και τής έρμηνευτικής διαλεκτικής. Τέλος, αναφερόμενος στο τρίτο μέρος του προαναφερθέντος έργου του Gadamer, ο συγγραφέας παρουσιάζει τήν αντίληψη του τελευταίου για τή σχέση γλώσσας και κατανόησης, γλώσσας και ιστορικότητας του ανθρώπου, γλώσσας και είναι.

Ο καθηγητής κ. Γ. Αντωνόπουλος με τήν ανακοίνωσή του *Βασικά θέματα τής αρχαίας φιλοσοφίας στην έρμηνευτική του H.G. Gadamer*, εκκινεί από τή διαπίστωση ότι υπάρχει άμοιβαία εξάρτηση ανάμεσα σε θεμελιώδη θέματα τής αρχαίας φιλοσοφίας και τής έρμηνευτικής του Gadamer. Η ανακοίνωσή του αναφέρεται ιδιαίτερα στους όρους: θεωρία, θεωρητικός, θεωρός· αφού εξετάσει τή σημασία τους στην αρχαιότητα, και κυρίως στον Πλάτωνα, σε συσχετισμό με τήν αντίληψη που έχει για αυτές ο Gadamer, στη συνέχεια — με σημείο αναφοράς τίς τρεις προαναφερθείσες έννοιες — προβαίνει σε μιά σειρά κριτικών παρατηρήσεων που άφορούν τήν έρμηνευτική του Gadamer, όπως ότι — αντίθετα άπ' ό,τι συμβαίνει στον Πλάτωνα — τό βάρος στην έρμηνευτική του Gadamer μετατοπίζεται από τή θεωρία στο θέμα.

Με τήν ανακοίνωσή του *H.G. Gadamer: Έρμηνευτική και αισθητική έμπειρία*, ο Έπίκ. καθηγητής κ. Π. Καϊμάκης, δίνει ένα διάγραμμα τής αντιμετώπισης τής αισθητικής από τήν έρμηνευτική του Gadamer. Όπως υπογραμμίζει ο συγγραφέας, για τόν Gadamer ή αισθητική κατέχει βασική θέση στην έρμηνευτική, γιατί τό έργο τέχνης είναι όπως μία γλώσσα που χρειάζεται τόσο κατανόηση όσο και έρμηνεία. Μετά τήν αναφορά του στην σημαντική έννοια τής άπο-υποκειμενοποίησης τής τέχνης, ο συγγραφέας όμιλεί για τίς τρεις έννοιες που χρησιμοποιεί ο Gadamer για νά διασαφήσει τό φαινόμενο τής τέχνης, παραλληλίζοντας τό τελευταίο προς αυτές: τό παιχνίδι, τό σύμβολο, τή γιορτή· στη συνέχεια, αναλύει τήν όντολογική προοπτική του Gadamer κατά τήν από μέρος του εξέτασή τους. Τέλος, ο συγγραφέας αναπτύσσει αυτή που θεωρεί ως τήν πιο σημαντική θέση του Gadamer για τήν αισθητική: στο έργο τέχνης άπαντάται ή συγχρονικότητα παρελθόντος και παρόντος που οδηγεί, κατά κάποιο τρόπο, σε μιά άχρονικότητα τής τέχνης. Έπίσης, στην κατακλείδα τής ανακοίνωσής του τονίζει πώς οι συνεχείς άναδρομές του Gadamer στην παράδοση δέν πρέπει νά οδηγούν άναγκαστικά στο βεβιασμένο συμπέρασμα ότι ο τελευταίος είναι συντηρητικός, αλλά στην κατανόηση ότι με αυτόν τόν τρόπο προσπαθεί νά άνοίξει νέους δρόμους για τήν καλύτερη κατανόηση του φαινομένου τής τέχνης.

Στήν εισήγησή του *Η έννοια τής έρμηνευτικής κοινωνίας*, ο Δρ. Κ. Μιχαηλίδης δοκιμάζει, κατ' αρχήν, νά δώσει έναν όρισμό τής έρμηνευτικής και του έρμηνεύειν αναφερόμενος στην αρχαιότητα, και στη συνέχεια δίνει τόν όρισμό τής έρμηνευτικής κοινωνίας. Άκολουθως προσπαθεί νά άπαντήσει στο έρώτημα του πώς είναι δυνατή ή έρμηνευτική κοινωνία. Στο πλαίσιο τής προσπάθειάς του αυτής, τονίζει όχι μόνον τήν άνάγκη ύπέρβασης τής παραδοσιακής διάκρισης έρμηνευτή — έρμηνευόμενου, αλλά και τήν άμοιβαία διείσδυση που έπιτελείται μεταξύ τών ιστορικών όριζόντων αυτών τών δύο (σύντηξη όριζόντων). Άναφέρεται επίσης ο συγγραφέας στην θεμελιώδη για τήν έρμηνευτική επικοινωνία έννοια του έρμηνευτικού κύκλου που άπαντάται τόσο στο επίπεδο του έρμηνευτή όσο και σε αυτό του έρμηνευόμενου έργου. Άκόμη, κάνει λόγο για τόν χώρο τής έρμηνευτικής διυποκειμενικότητας· όμως τό γεγονός ότι ή διυποκειμενικότητα αυτή είναι, κατ' αρχήν, μιά κοινότητα γλώσσας, οδηγεί τόν συγγραφέα νά δεχθεί ότι άν μπορεί νά ύποστηριχθεί πώς ή γλωσσική τάξη — προϋπόθεση τής έρμηνευτικής κοινωνίας — άνάγεται σε μιά άπεριορίστη πολλότητα γλωσσικών παιγνίων, τότε για νά καταστεί ή έρμηνευτική επικοινωνία δυνατή χρειάζεται ένα άνασκοπικός λόγος ο όποιος δρά ως ιδεατή έρμηνευτική διυποκειμενική κοινωνία. Στο

τελευταίο, τέλος, μέρος της ανακοίνωσής του, αναπτύσσει ο συγγραφέας την άποψη ότι η έρμηνευτική κοινωνία έχει τὰ όρια της.

Ήδη ό τίτλος της ανακοίνωσης της Έπίκ. καθηγήτριας κυρίας Γ. Άποστολοπούλου *Κριτική της ιδεολογίας και έρμηνευτική*, είναι, όπως άλλωστε επισημαίνει και ή ίδια, υπόμνηση της αντιπαράθεσης Habermas και Gadamer. Πράγματι, στη συνέχεια της εισήγησής της ή συγγραφέας αφού εκθέσει συνοπτικά τὰ κυριότερα σημεία της φιλοσοφικής έρμηνευτικής του Gadamer, προχωρεί σέ εκτενέστερη ανάπτυξη της κριτικής πού άσκησε ό Habermas, ως εκπρόσωπος της κριτικής θεωρίας, πρós τήν φιλοσοφική έρμηνευτική· επίσης διεξέρχεται, με συντομία, τίς μετακριτικές άπαντήσεις του Gadamer. Άξίζει, εν προκειμένο, νά σημειωθεί ότι ή συγγραφέας δέν άρκεΐται στη διακρίβωση τών κριτικών και μετακριτικών θέσεων πού συνιστούν τὰ σημεία συνάντησης και διαφορās, αλλά προβαίνει και σέ μιά σειρά άλλων παρατηρήσεων πού συνεπικουρούν στην καλύτερη κατανόηση του διαλόγου τών προαναφερθέντων φιλοσόφων. Στο τελευταίο μέρος της ανακοίνωσής της, ή συγγραφέας αναφέρεται στά κυριότερα σημεία διαφορās και συνάντησης ανάμεσα στίς δύο θεωρίες, τονίζοντας ότι σήμερα πού ή αντιπαράθεση έχει λήξει, αυτές εμφανίζονται περισσότερο ως συμπληρωματικές παρά ως αντίθετες· μάλιστα, κατά τή γνώμη της, ή θεωρία της επικοινωνιακής ένέργειας του Habermas άνοίγει νέα προοπτική συνάντησης με τή φιλοσοφική έρμηνευτική του Gadamer.

Στην ίδια θεματική ένότητα με τήν προαναφερθεΐσα ανακοίνωση έντάσσεται και ή ανακοίνωση *Κριτική θεωρία και έρμηνευτική: Dilthey, Gadamer και Jürgen Habermas*, του Δρα Γ. Πλάγγεση. Ό συγγραφέας κάνει και αυτός λόγο για τὰ σημεία συμφωνίας αλλά και διαφορίας του Habermas όχι μόνον ως πρós τόν Gadamer αλλά και ως πρós τόν Dilthey, τονίζοντας ότι για τόν πρώτο ή φιλοσοφική έρμηνευτική του Gadamer άποτελεί μιά παραπέρα εξέλιξη· ώστόσο ή κριτική στάση του Habermas θά τόν οδηγήσει στη διατύπωση μιάς κριτικής έρμηνευτικής πού έχει δεχθεί τήν επίδραση του Freud, καθώς επίσης και τών Wittgenstein, Austin, Searle. Παρουσιάζοντας τήν θεωρία του Habermas ό συγγραφέας ύπογραμμίζει τήν πολύ σημαντική θέση πού έχει ή ψυχανάλυση στο έργο του Habermas· αν και ή ψυχανάλυση — κατά τή γνώμη του τελευταίου — υπερβαίνει τὰ όρια της έρμηνευτικής, αυτό δέ σημαίνει ότι δέν μπορεί νά συνδυαστεί ή τελευταία με τήν πρώτη. Στο τέλος της εισήγησής του ό συγγραφέας αφού ύποστηρίζει ότι ό Habermas δέν επιτυγχάνει τόν στόχο του, δηλαδή τή δημιουργία μιάς ύλιστικής έρμηνευτικής και τονίζει ότι αυτός κινείται στο πλαίσιο ενός άφηρημένου ύποκειμενικού ιδεαλισμού, στη συνέχεια, θέτει τούς στόχους πού μιά ύλιστική έρμηνευτική θά καλούνταν νά ύπηρετήσει.

Ό Άναπλ. καθηγητής κ. Π. Βασιλειάδης στην ανακοίνωσή του *Βιβλική έρμηνευτική*, διατυπώνει, κατ' άρχήν, τόν όρισμό της βιβλικής έρμηνευτικής, ύπογραμμίζοντας ότι αυτή προηγείται χρονικά όλων τών άλλων μορφών της φιλοσοφικής έρμηνευτικής, και στη συνέχεια τονίζει τήν κείρια σημασία της πρώτης για τή θεολογία. Άκολουθως παρουσιάζει μιά σύντομη αναδρομή — με έμφαση στά τελευταία χρόνια — της πορείας της νεότερης βιβλικής έρμηνευτικής, με διαρκή αναφορά στο κύριο πρόβλημα της πού είναι τό πρόβλημα του Ίστορικού Ίησού. Ύπογραμμίζει ό συγγραφέας στο σημείο αυτό όχι μόνον τήν επίδραση του Dilthey, αλλά κυρίως τού πρώτου (: ή έννοια της προκατανόησης) καθώς επίσης και του ύστερου (: ύψιστη σημασία της γλώσσας) Heidegger. Τέλος, τονίζει ότι ή όρθόδοξη άνατολική θεολογία, καταργώντας τήν έννοια της βιβλικής έρμηνευτικής και δημιουργώντας στη θέση της τήν έννοια της «άγιοπνευματικής» έρμηνευτικής, βρίσκεται έγγύς τών προβληματισμών της φιλοσοφικής έρμηνευτικής όπως αυτή εκφράζεται στη φιλοσοφία του Gadamer.

Η Έπίκ. καθηγήτρια κυρία Σ. Σφενδόνη-Μέντζου με τήν ανακοίνωσή της *Η θεωρία τών σημείων του C. S. Peirce: Σημειωτική, όντολογία, έρμηνευτική*, παρουσιάζει τὰ κύρια στοιχεία της θεωρίας τών σημείων του προαναφερθέντος φιλοσόφου, με τελικό στόχο νά όμιλήσει για τήν πραγματιστική θεωρία του νοήματος και της έπιστημονικής έρευνας, δύο πράγ-

ματα πού φέρνουν στο προσκήνιο — κατά τή γνώμη τῆς συγγραφέως — τήν ἑρμηνευτική διάσταση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Peirce. Γιά τήν ἐπιστημονική ἔρευνα καθοριστική σημασία ἔχει ἡ ἑρμηνευτική κοινωνία· αὐτή ἀκριβῶς ἡ ἔννοια, πού τονίζει τήν ἐνεργητική συμβολή τοῦ γνωρίζοντος (συλλογικοῦ) ὑποκειμένου, καθὼς ἐπίσης καί ἡ ἄρνηση περιορισμοῦ τῆς ἀλήθειας στό πλαίσιο τῆς ἄμεσης καί ἐν «ἐνεργείᾳ» ἐμπειρίας εἶναι, σύμφωνα μέ τή συγγραφέα, τά σημεῖα συνάντησης τοῦ συστήματος τοῦ Peirce μέ τήν σύγχρονη ἑρμηνευτική, ὅπως αὐτή διαμορφώνεται κυρίως στό ἔργο τοῦ Κ.Ο.Αrel.

Ἡ Ἐπίκ. καθηγήτρια κ. Θ. Παρισάκη-Γιανναράκη στήν ἀνακοίνωσή της *Ἑρμηνευτική καί τέχνη. Ἡ μέθοδος τῆς κατανόησης στή φιλοσοφία τῆς τέχνης τοῦ David Hume*, ἀφοῦ σημειώσει ὅτι, ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Hume ἀκολουθεῖ τό νατουραλιστικό μοντέλο ἐπιστημονικῆς ἐξήγησης καί ὅσον ἀφορᾶ τίς ἠθικές ἐπιστῆμες, στή συνέχεια παρατηρεῖ ὅτι ὁ προαναφερθεῖς φιλόσοφος ἐγκαταλείπει τό μοντέλο αὐτό ὅταν ἑρμηνεύει τή γένεση καί ἐξέλιξη τῶν τεχνῶν: ἡ ἐν λόγῳ ἑρμηνεῖα βασίζεται στήν κατανόηση. Ἡ συγγραφεῦς ὁμως σπεύδει νά ὑπογραμμίσει ὅτι στόν Hume δέν βρίσκουμε μιά θεωρία τῆς κατανόησης, ἀλλά ἀπλῶς μιά δοκιμὴ ἐφαρμογῆς τῆς ὡς θεμελιώδους ἔννοιας γιά τήν ἑρμηνεῖα τῆς γένεσης καί ἐξέλιξης τῶν τεχνῶν. Μέσα λοιπόν στά ὄρια αὐτά θά μπορούσε, κατά τή γνώμη τῆς συγγραφέως, νά συσχετισθεῖ ἡ ἑρμηνεῖα τοῦ Hume γιά τίς τέχνες μέ τήν «παραδοσιακή» ἑρμηνευτική (Schleiermacher, Droysen) πού ὀλοκληρώνεται μέ τόν Dilthey, ὡς προεκινίζουσα κάποιες πτυχές τῆς τελευταίας.

Στό πλαίσιο τῶν μερικότερων ἀνακοινώσεων καί παρεμβάσεων:

Ἡ Διευθύντρια τοῦ Κέντρου Ἑρέυνας τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Δρ. Α. Κελεσιδου-Γαλανοῦ στήν εἰσήγησή της *Τό ποίημα τοῦ Παρμενίδη καί ἡ ἑρμηνευτική*, θεωρώντας πὼς τό ποίημα τοῦ Παρμενίδη εἶναι μιά ἰδιαίτερα ἀντιπροσωπευτική περίπτωση γιά ἐκεῖνα τά προβλήματα πού συνδέονται μέ τή διαδικασία τοῦ ἑρμηνεύειν, τό καθιστᾷ ὄχι μόνο συνεχές πεδίο ἀναφορᾶς κατά τή συζήτηση ὀρισμένων ἀπό αὐτά, ἀλλά παράλληλα ἀναφέρεται σέ συγκεκριμένα ἑρμηνευτικά προβλήματα τοῦ ἰδίου τοῦ ποιήματος τοῦ Παρμενίδη· ἔτσι, διατυπώνει ὄχι μόνον ἐρωτήματα γιά αὐτά τά τελευταῖα, ἀλλά καταθέτει καί τίς δικές της ἀπόψεις.

Ὁ Δρ Ι. Πανέρης στήν παρέμβασή του *Ὁ αὐτοπροσδιορισμός τῆς φιλοσοφίας στό ἑρμηνευτικό πρόβλημα*, ἐπιχειρεῖ μιά διαχρονική προσέγγιση τοῦ προβλήματος αὐτοπροσδιορισμοῦ τῆς φιλοσοφίας, ἀναφερόμενος ὥστόσο κυρίως στοὺς προσωκρατικούς καί στή συνέχεια κυριότατα στόν Ἀριστοτέλη· αὐτή ἡ περιδιάβαση τοῦ ἐπιτρέπει τή συναγωγή συμπερασμάτων σχετικά μέ τά προβλήματα ὀρισμοῦ τῆς φιλοσοφίας καί τόν ὀδηγεῖ στήν ἄποψη ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἓνας τέλειος ὀρισμός ἡ αὐτοπροσδιορισμός της.

Διαφαίνεται, νομίζουμε, ἀπό τήν προηγηθεῖσα παρουσίαση ὅτι ἡ ἔκδοση τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἡμερίδας αὐτῆς συμβάλλει στήν προαγωγή τῆς φιλοσοφικῆς παιδείας στή χώρα μας καί — στή συγκεκριμένη περίπτωση — δίνει τό ἔναυσμα γιά τή συνέχιση τοῦ προβληματισμοῦ σχετικά μέ τήν φιλοσοφική ἑρμηνευτική.

Στό σημεῖο αὐτό ἀξίζει νά τονισθεῖ ὅτι ὁ συγκεκριμένος τόμος τῶν Πρακτικῶν διακρίνεται ἀπό ὅλα ὅσα χαρακτηρίζουν γενικά τίς χρήσιμες καί σημαντικές ἐκδόσεις τῶν Πρακτικῶν τῶν Διεθνῶν καί Πανελληνίων Συνεδρίων φιλοσοφίας πού ὀργανώνει ἡ Ἑλληνική Φιλοσοφική Ἑταιρεία: Εἶναι ἐπιμελημένος, καλαισθητός, καί ἔχει κυκλοφορήσει — κάτι πού ἀποτελεῖ σημαντικό ἐκδοτικό ἐπίτευγμα — πρὶν ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ ἀμέσως ἐπομένου Συνεδρίου. Τό γεγονός αὐτό θά πρέπει νά ἐξαρθεῖ ἰδιαίτερα, γιατί στήν Ἑλλάδα ὑπάρχουν Ἑταιρεῖες Ἐπιστημονικές μόνον κατ' ὄνομα, ἐνῶ ἡ Ἑλληνική Φιλοσοφική Ἑταιρεία ἔχει προχωρήσει σέ οὐσιαστικό ἔργο, καί μπορούμε νά ποῦμε ἀνεπιφύλακτα ὅτι ὑπὸ τήν Προεδρία τοῦ καθηγητῆ Κωνσταντίνου Βουδούρη ἔχει παρουσιάσει ἔργο σπουδαῖο καί βρίσκεται στήν πρώτη γραμμὴ δράσης τῶν Εὐρωπαϊκῶν πολιτιστικῶν καί ἐπιστημονικῶν ἐνώσεων. Εἶναι μιά κυψέλη δουλειᾶς καί ἐπιστημονικῆς προσφορᾶς ὅπου οἱ ὄριμοι Ἑλληνες φιλοσοφοῦν-

τες συνεργάζονται άρμονικά με τή διψῶσα γιά μάθηση καί γνώση έλληνική νεότητα.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ν. ΛΑΜΠΡΕΛΛΗΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, *Νεότερη πολιτική θεωρία*, τεύχη Ι, ΙΙ, (*Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου — Hobbes, Locke, Rousseau. Ωφελιμιστικός φιλελευθερισμός — Jeremy Bentham, John Stuart Mill*), Έκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1985, 1986, σελ. 70 και 59.

Πρόκειται για τα δύο τεύχη των παραδόσεων νεότερης πολιτικής θεωρίας του καθηγητή Κιτρομηλίδη προς τους φοιτητές του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Τα κείμενα, όπως εξηγεί ο συγγραφέας στους προλόγους του, αποτελούν προσπάθεια συμπύκνωσης και κριτικής έκθεσης των θεμελιωδών πολιτικών απόψεων στοχαστών που έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης πολιτικής σκέψης. Οι ερμηνείες που προτείνονται συνιστούν το αποτέλεσμα της πολύχρονης ενασχόλησής του με το θέμα, αλλά δεν πρέπει να θεωρηθούν σαν οριστική διατύπωση των πορισμάτων του. Αντιπροσωπεύουν μονάχα ένα τμήμα της συνεχιζόμενης έρευνάς του με κύριο αντικείμενο την πολιτική θεωρία του νεότερου φιλελευθερισμού και των πολύπλευρων αντιδράσεων και επικρίσεων που έχει προκαλέσει.

Στο πρώτο τεύχος αναλαμβάνεται η ανάλυση του προβλήματος της πολιτικής νομιμότητας όπως αντιμετωπίζεται από τους θεωρητικούς του κοινωνικού συμβολαίου, Hobbes, Locke, Rousseau.

Ο Thomas Hobbes παρουσιάζεται ως ο πρώτος συστηματικός πολιτικός στοχαστής που συμβάλλει στη θεμελίωση της εμπειρικής επιστήμης, της πολιτικής. Σε σύντομα κεφάλαια εξετάζονται κατά ένα πρωτότυπο τρόπο οι προθέσεις της πολιτικής φιλοσοφίας του, όπως συνάγονται από την εισαγωγή στο *Λεβιάθαν*, η θεωρία της πολιτικής υποχρέωσης και η θεωρία του κράτους που διαγράφονται μέσα στο έργο του.

Ακολουθεί η μελέτη των βασικών θέσεων του John Locke που προβάλλουν ως η ολοκλήρωση της πολιτικής θεωρίας του ατομικιστικού φιλελευθερισμού, η αφετηρία της οποίας μπορεί ήδη να εντοπιστεί στις απόψεις του Hobbes. Εδώ, μετά την επισήμανση των εμπειρικών γνωσιολογικών προϋποθέσεων του φιλελευθερισμού, η συζήτηση στρέφεται σε κεντρικές έννοιες και αντιλήψεις της *Δεύτερης πραγματείας περί διακυβέρνησης*. Τονίζονται, η διερεύνηση της σχέσης της σύναψης του κοινωνικού συμβολαίου με την υπέρβαση της κατάστασης της φυσικής ζωής, η θεωρία της ιδιοκτησίας, η επιχειρηματολογία που αφορά τους περιορισμούς των κυβερνητικών εξουσιών και αρμοδιοτήτων, το δικαίωμα και τις συνθήκες της επανάστασης.

Αφού συμπληρώνεται η προσεκτική σύγκριση και αντιπαράθεση των τοποθετήσεων του Locke και του Hobbes, που επιτρέπει την περιγραφή των κοινών ιδεολογικών και φιλοσοφικών βάσεων, αλλά και της σημαντικής διαφοροποίησης των δύο φιλοσόφων σε κείρια σημεία, επιχειρείται η σκαγραφία των μεταγενέστερων εναλλακτικών προτάσεων του Jean Jacques Rousseau.

Η αποτίμηση της συμβολής του Rousseau στηρίζεται στην εξέταση της κριτικής του της παράδοσης του ατομικιστικού φιλελευθερισμού, αλλά και του τρόπου κατά τον οποίο χρησιμοποίηι τις ιδέες της φυσικής ζωής και του κοινωνικού συμβολαίου και επανερμηνεύει τις έννοιες της πολιτικής κυριαρχίας και αντιπροσώπευσης. Υπογραμμίζεται η αξιοποίηση ορισμένων αντιλήψεων του Macchiavelli και της πολιτικής κοινωνιολογίας του Montesquieu.